

Ակսել Բակունց

«Խաղլացավ»

Տարօրինակ թվաց զուռնայի կանչը զիլ և դիոլի աղմուկն ընդհատ աշնան արևոտ ցերեկին, բլրի լանջին արևկող արած գյուղում:

Հարսանիք չէր, և ոչ կերուխում կամ կնունք: Այդպես չի փչում զուռնան ուռած թշերով, մի աչքը միշտ կիսախուփ զուռնաչին, երբ պարն է զլում, թնդում:

Առաջին պահ դժվար էր որոշել, թե որ գետնափոր խրճիթումն են նվագում: Երբ զարմացած հարցմունք արի ծանոթ գեղականից, նախ, չուզեց ասի, ապա մատը դիմացի տանն ուղղեց և ասաց.

– Տասն օր ա էսպես խաղում ա, գիշեր-ցերեկ...

Դիմացի տունը՝ կտուրը խոնարհած, մի քիչ թեք ընկած տուն էր, կտրին աթարի դեզ՝ շիշ փափախի պես, դեզի մոտ դեղին դդումի մի շարք: Փողոցին նայող միակ պատուհանը ներսից շորով էր ծածկած:

Զուռնան նվագում էր ներսում, դմբում էր դիոլը, ինչ-որ մարդիկ ոտքերը գետնով էին տալիս սենյակի սալաքարերին: Փակ էր դուռը տան, բակում օքմին չէր երևում: Եվ եթե մեկն անցնում էր փողոցով, շորով ծածկած պատուհանի առաջ չէր կանգնում, զուռնայի նվագը չէր լսում, այլ արագաքայլ էր անում:

Եվ՝ ծանոթ գեղականն իմ հեռացավ մի քիչ, նստեց փողոցում ընկած գերանի վրա, շփեց ճակատն ու ասաց, թե՝

– Հայվանի ադաթ ա մեզանում էդ խաղը, խաղլացավը...

Չկարողացա իմանալ, թե ինչ ցավ է. բռնում է հանկարծ, ասում են, շատ միտք անելուց, հանկարծակի կորստից կամ հրձվանքից անչափ: Հիվանդի ոսկրները ցավում են:

– Ցավը, որդի պես, սաղ ջանով ման ա գալիս... Մին ծունկն ա ծակում, մեկ էլ փախնում սրտի տակ: Պետք ա էդ որդին սպանեն:

Եվ սպանում են «խաղլացավով»: Կիսամութ սենյակում նստոտած են վարձովի լալկան կանայք, հիվանդը նստում է նրանց մոտ: Լալիս են կանայք վարձկան, սուգ անում, մղկտում, և հիվանդի սիրտը թուլանում է, մարելու պես լինում, մեկ էլ ծլունգ լինում ընդոստ, սկսում պարել՝ խելագարի ցատկումներով անմիտ, գետնովն է տալիս իրեն, մարմինը կտրատում և պարում, պարում ժամերով: Քրտնում է, փրփրում, բայց թնդում է պարը: Սենյակի անկյունում նստած զուռնաչին զլում է զուռնան, դիոլը դմբում է արագ, նվագն ասես թե ոսկրի մեջ է մտնում, և մարմինը՝ դիոլի դմբոցի հետ վեր-վեր է թռչում, ֆուտբոլի գնդակի պես:

Այսպես սկսվում է և երկու օր տևում: Նվագում են գիշեր-ցերեկ. հոգնած զուռնաչուն ուրիշն է փոխարինում, դարձյալ զլում զուռնան, դիոլին խփում, և հիվանդը պարում է, մինչև ուշաթափ լինի: Հիվանդին պառկեցնում են անկողնում, մի քիչ դադար առնում և հետո նորից սկսում:

Եթե երկու օրում չի լավանում, եթե հիվանդը դարձյալ գանգատվում է «որդի» ծակոցից, խաղալ շարունակում են, այս անգամ ավելի վայրենի, ավելի անհմաստ ու այլանդակ:

Ջուռնի լայն բերանը մոտեցնում են հիվանդի ականջին, մեկը ձախ, մյուսը աջ սկսում են փչել, ինչքան թոքերը կարող են շունչ պահել: Դիտվում է դնում են հիվանդի գլխին և փայտե կոպալներով հարվածում դիտվի պինդ քաշած կաշուն: Ինչքան ուժ ունեն, փչում են զուռնան, դիտվին կոպալները կարկտի պես են վեր թափում:

Հիվանդը ցնցվում է ցավից, հնչյուններից անախորժ, ոտքի է ելնում և նորից սկսում պարել: Այդ ժամանակ է, որ ներս են մտնում երկու ուժեղ տղամարդ, և սկսվում է «խաղալու ցավի» զարհուրելին:

Հիվանդին գետնով են տալիս, ոտնահարում, փափուկ մսից քաշում, թևից բռնում, ձգում, հրում մի պատից մյուսը, աքացի տալիս, երակներից բռնում քաշում, մատները կոտրատում...

– Սաղ մարդը մի սհաթ էլ չի դիմանա էդ չարչարանքին, –ասում էր ծանոթ գեղականն իմ: Իրեն էլ են կանչել, մի անգամ էլ ինքն է գնացել մարմինը ջարդելու:

– Էն մեջքի ձիւերից որ քաշում էի, ասում էի, թե հրես միսը պտի պոկվի... Ամա իրեն ցավ չի թվում...

Եվ ձեռքի բուրն ու ցուցամատը կեռացրեց այնպես, ասես ցինի կտուց լինի:

* * *

Շատերից են հարցրել «խաղալու ցավի» մասին: Բոլորն էլ նույնն են ասում: Հիվանդին ջարդում են, տղամարդիկ աքացի են տալիս, կռները կոտրատում են, մարմինը կապտում է, արյուն է գալիս, բայց իբրև թե հիվանդը ծայուտ չի հանում, «դուր է գալիս»:

Բեզարում են տղամարդիկ, հոգնում են կռները, քրտնում են սենյակի կիսամութում, ուր շնչելու էլ օդ չկա, որովհետև դուռ և պատուհան պինդ ծածկած է: Հոգնածին ուրիշ զույգ է փոխարինում, զուռնան էլի գլում է, վարձկան կանայք անկյունի մթում ձեն-ձենի են տալիս, լալիս, երեսները չանգռտում, իսկ հիվանդը պարում է, կամ տղամարդիկ գլորում են նրան, գետնով քարշ տալիս և միշտ աշխատում «որդը որսալ»:

Այդպես օրեր են տևում, գիշեր-ցերեկ անընդհատ, մինչև հիվանդը կամ լավանում է, կամ մեռնում: Պարից բեզարած, ջարդ ու փշուր մարմնով պառկում է անկողնում, դադարում է զուռնան, կանայք էլ չեն լալիս, և երբ հանգստի ժամը երկար է թվում, մեկը կանանցից մոտենում է հիվանդին, տեսնի՝ շնչո՞ւմ է դեռ...

* * *

– Հերու մեր գյուղում երեք հարս էին «խաղլացավով» հիվանդ... Մինն էլ երեխով էր, – պատմում էր ծանոթն իմ, փողոցի գերանին նստած, իսկ մի քիչ հեռու պատուհանը ներսից շորով ծածկված սենյակում զուռնան էր նվագում՝ միալար, ձանձրալի:

– Երկուսը լավացան, էն մինը երեխան փչացրեց, հիմի էլ ջան չունի...

Սովորաբար աշնանն են սկսում բժշկել, «որդը» ցուրտն ընկնելուն պես սկսում է շարժվել, վերքերն են դուրս գալիս: Գյուղում պառավ կանայք կան, գիտեն, որ այդ

«խաղալու ցավ» է: Եվ ահա սկսում են պատրաստություն տեսնել, մոտիկ գյուղից զուռնա-դիոլ կանչել, երկու կամ երեք «դաստա», որ իրար փոխարինեն:

Ես չկարողացա ստուգել, թե ինչքան են ստանում զուռնաչին ու դիոլչին: Խորհրդի նախագահի ասելով՝ օրական ութ ռուբլիով են պայմանավորվել: Շատ սազանդար չի դիմանում, չի համաձայնվում նվագել, թեկուզ բարձր գնով: Նոր սովորած զուռնաչիները միշտ էլ ուրախությամբ են համաձայնվում, սովորել կարող են, որովհետև նրանցից շնորհքով նվագ չի պահանջվում, այլ դարբնոցի փուքսի պես թոքեր:

- Օտարությունից ա եկել էս կնիկը, որ հրեն խաղում ա: Քաղաքներում չեն կարողացել օգնություն անել... Ինչքան երևելի բժիշկների մոտ են տարել, բոլորն էլ ասել են, թե «չխոտկա» յա, բժիշկվիլ չի, հայրենիք տարեք... Հիմի էստեղ բժշկվում ա:

Երբ ես աչքիս տակով նայեցի խոսակցիս մազակալած դեմքին, ականջներին՝ մեջը մի-մի մալանչ բուրդ,- չկարողացա իմանալ, հեզոն՞ում է, թե՞ համոզված է, որ «էստեղ բժշկվում ա...»:

«Խաղալու ցավ»-ով մեծ մասամբ կանայք են բռնվում, քիչ դեպքում՝ տղամարդիկ: Այդ օրվա հիվանդն իր երկու որդուն զոհ էր տվել մի դժբախտ պատահարի, ցավից դարձել մտազբաղ, շատացել է հոգսը և «որդը սրտում բուն ա դրել»: - Ինքը ջահել ա, համա որ տեսնես, էն ճիպոտը քեզ օրինակ: Մաշվա՛ծ, դեղնա՛ծ, սերկևիլի կճեա:

Հարցրի նրան, թե ինչպես է հիվանդը դիմանում այդքան անասելի չարչարանքի, ինչպես է, որ շունչը չի տալիս:

- Տվող էլ ա լինում, առանց էդ չի... Դուր ա գալիս զուռնի հավեն, զուռնի ձենը ոսկորի մեջ ա մտնում, ոնց որ ջուրը պլտում ա, ինքն էլ էդ ցավից թռնում ա:

Իբր թե հենց առաջին օրը հիվանդը ջոկվում է: Եթե զուռնի նվագը նրան դուր է գալիս, լալկան կանայք իրենց սուգով, երգերով կարողանում են նրա աչքից արցունք քամել, եթե խաղը կռներն է ընկնում, ուրեմն նա «խաղլացավ» ունի, պառավները ճիշտ դիագնոզ են դրել, զուռնաչուն և կռները կոտրատող տղամարդկանց է մնում բժշկել:

Հիվանդին ուտելիք քիչ են տալիս, մի կտոր չոր հաց, մի գավաթ ջուր:

- Պետք ա սոված մնա, որ էն «որդը» դուրս գա:

Առաջ «խաղլացավը» ավելի խայտառակ միջոցով են բժշկել: Եղել է զուռնան, անվերջ քաշկռտուքը, կանանց շիվանը, բայց մխացող աթարն էլ է եղել, շան չորացած կղկղանքը մխացող աթարի վրա:

Ուշաթափ հիվանդը պառկելիս է եղել վերմակի տակ, գլուխը ծածկել են վերմակով և մխացող աթարը՝ որպես բուրվառ, վրան կնդրուկ՝ կղկղանք, վերմակի տակ դրել կնոջ քթի առաջ, մինչև շնչահեղձ, թունավորված հիվանդը ջղային ցնցումներ է արել, վերմակը դեն շարտել, ծառս եղել, որպեսզի զուռնի տակ պարի երիցս նզովված «ջագբանդ...»:

Հիմա մխացող աթարը մոռացված է, բայց խաղալը մնում է, օր ու գիշեր, զուռնով, դիոլով, կիսամութ սենյակում, քաղցած, հյուծված հիվանդի խելագար ցատկումներով «խաղլացավը» մնում է դեռ մեր խուլ, յոթը սարի հետևում պահված գյուղերում, որպես «հայվանի ադաթ»:

- Էսօր տասներկու օր ա խաղում ա... Երեք դաստա սազանդար են կանչել, հլա «որդը» շարժվում ա...

Վեր կացանք, ծանոթ գեղականիս հետ անցանք շորով ծածկած պատուհանի առաջ: Սենյակից լսվում էր զուռնի ձայնը միալար, ձանձրալի, դմբում էր դիօլը և անկարգ, մերթ թույլ, մերթ ուժեղ ոտնաձայներ էին լսվում սենյակից, ասես դագանակով խփում էին հատակի սալ-քարերին...

1925